

20. ShAPOVAL, Yu. (2001) Komunistychna tsenzura v Ukrayini: shtrykhy do portreta — Communist censorship in Ukraine: strokes to the portrait — *Bahmutsk way*. 1/2. p. 84–110. (in Ukrainian).
21. YaREMChUK, V. P. (2008) Yak borolysya proty «natsionalistychnykh» tendentsiy v istorychniy nautsi Ukrayiny u 1970-i roky — How to fight against «nationalistic» tendencies in the history of Ukraine in 1970 — *Verges*. 3. p. 42–47. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 19 квітня 2016 р.

УДК 930.2«200»:373.5.011.3-051.3(477)«192/193»

О. Л. Кір'янова

**ФОРМУВАННЯ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО ШКІЛЬНИЦТВА
ПЕДАГОГАМИ В ПЕРІОД УКРАЇНІЗАЦІЇ
(1920-ті — 1930-ті рр.):
СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ**

Видавничо-поліграфічний інститут НТУУ «КПІ»,
вул. Янгеля, 1/37, корпус 8, Київ, 230056, Україна

Кір'янова Олена Леонідівна, к. і. н., старший викладач кафедри
видавничої справи та редагування, e-mail: 380939074047@ukr.net

АННОТАЦІЯ

У статті проаналізована сучасна історіографія, у якій було здійснено переосмислення радянського підходу до вивчення проблеми формування основ національного шкільництва педагогами в період українізації (1920-ті — 1930-ті рр.). Мета статті полягає у об'єктивному розкритті досягнень вчительства у навчально-виховному процесі середньої школи України в період українізації під кутом зору сучасної української історіографії. Загалом зроблено низку висновків: по-перше, доведено, що у сучасній історіографії «старе вчительство» виступає вже не як «прошарок та об'єкт впливу влади», а як найбільш численна та повноцінна за соціальним статусом група працівників народної освіти. По-друге, безумовним досягненням сучасної вітчизняної історіографії став вихід низки узагальнюючих праць з історії національного шкільництва, педагогіки та перша узагальнююча праця з історії педагогічних кадрів 1917–1937 рр., які значно збагатили знання про професійні здобутки вчительства в період українізації і стали вагомим історіографічним фактом на сучасному етапі.

Ключові слова: сучасна вітчизняна історіографія; педагоги; учительство; українізація; національне шкільництво радянської України 1920-х — 1930-х рр.

Е. Л. Кирьянова

**ФОРМИРОВАНИЕ ОСНОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЫ
ПЕДАГОГАМИ В ПЕРИОД УКРАИНИЗАЦИИ
(1920-е — 1930-е гг.):
СОВРЕМЕННАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ**

Издательско-полиграфический институт НТУУ «КПИ»,
ул. Янгеля, 1/37, корпус 8, Киев, 230056, Украина

Кирьянова Елена Леонидовна, к. и. н., старший преподаватель
кафедры издательского дела и редактирования, e-mail:
380939074047@ukr.net

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована современная историография, в которой было осуществлено переосмысление советского подхода к изучению проблемы формирования основ национальной школы педагогами в период украинизации (1920-е — 1930-е гг.). Цель исследования заключается в объективном раскрытии достижений учительства в учебно-воспитательном процессе средней школы Украины в период украинизации с точки зрения современной украинской историографии. Сделан ряд обобщений: во-первых, доказано, что в современной историографии «старое учительство» выступает уже не как «прослойка и объект воздействия власти», а как наиболее многочисленная и полноценная по социальному статусу группа работников народного образования. Во-вторых, безусловным достижением современной отечественной историографии стал выход ряда обобщающих трудов по истории национальной школы, педагогике и первая обобщающая работа по истории педагогических кадров 1917–1937 гг., которые значительно обогатили знания о профессиональных достижениях учительства в период украинизации и стали весомым историографическим фактом на современном этапе.

Ключевые слова: современная отечественная историография; педагоги; учительство; украинизация; национальное школьное образование советской Украины 1920-х — 1930-х гг.

O. L. Kiryanova

**THE FORMATION OF THE FOUNDATIONS
OF NATIONAL SCHOOL BY THE PEDAGOGUES
DURING UKRAINIZATION (1920s–1930s):
MODERN DOMESTIC HISTORIOGRAPHY**

Publisher-polydiene to the Institute of NTUU «KPI»,
230056, Kyiv, 1/37 Yangel str.

Kiryanova Olena Leonidivna, PhD in History, Senior lecturer of the Department of Publishing and Editing, e-mail: 380939074047@ukr.net

ABSTRACT

The article analyses modern historiography that deals with the re-considering the soviet approach to the investigation of the formation of the foundations of national school system by the pedagogues during Ukrainization (1920s-1930s). The purpose of the study is to objectively disclose the achievements of teaching in the educational process of the Secondary School of Ukraine during Ukrainization from the perspective of modern Ukrainian historiography. Several conclusions were made: firstly, it was proved that in modern historiography «old teaching» is not anymore «an instrument of authority influence» — it is the biggest group of national education employees with a full social status. Secondly, the important achievement of native historiography was publication of several researches of the history of national school system, of pedagogic and the first publication on the history of pedagogic staff in 1917–1937. These investigations enriched a lot the knowledge of the professional achievements of teachers during Ukrainization and turned out to be a considerable fact in the modern historiography.

Key words: *modern domestic historiography; pedagogues; teaching; Ukrainization; national school system of Soviet Ukraine in 1920s-1930s.*

Формування основ національного шкільництва педагогами в період українізації (1920-ті — 1930-ті рр.) є актуальною проблемою сучасної історичної науки. Оскільки переосмислення радянських ненаукових концепцій і схем щодо вивчення суперечливих освітніх перетворень в галузі шкільництва та участі в них педагогів радянської України 1920–1930-х рр. сприятимуть правдивому висвітленню реальних професійних здобутків вчительства у навчально-виховному процесі та дадуть змогу об'єктивно визначили їхні якісні і кількісні досягнення у

справі підвищення національного та культурно-освітнього рівня як школярів, так і дорослого населення УРСР. Крім того, отримані результати дослідження сприятимуть поглибленню наукового вивчення процесу розвитку сучасної вітчизняної історіографії історії формування основ національного шкільництва педагогами в умовах культурно-освітніх змін 20–30-х рр. XX ст.

Мета статті полягає в об'єктивному розкритті досягнень вчительства у навчально-виховному процесі середньої школи України в період українізації під кутом зору сучасної української історіографії. Досягнення мети реалізується через вирішення таких завдань: провести неупереджений аналіз сучасної вітчизняної історіографії стосовно досягнень освітян в українізації середньої школи; дати оцінку внеску сучасної вітчизняної історіографії у переосмислення радянських підходів до вивчення професійної та громадської діяльності учителів середньої школи 1920–1930-х рр. в умовах культурно-освітніх перетворень та посилення репресивних заходів правлячого компартійного режиму.

З 1991 р., коли Україна стала незалежною державою, спостерігається повне оновлення історичної науки, яка перестала виконувати місію «обслуговування» політичних та ідеологічних завдань. У наукових працях вітчизняних дослідників «старе вчительство» виступає вже не як «прошарок та об'єкт впливу влади», а як безпосередній лідер та носій кращих рис української національної інтелігенції, який знаходився найближче до народу і формував у нього національну свідомість та самосвідомість [1, с. 22].

Перші кроки у напрямку переосмислення багатьох аспектів учительської проблеми 1920–1930-х рр. було здійснено вченими-істориками вже на початку 1990-х рр. Вагомим здобутком став вихід у 1992 р. ґрунтового дослідження Г. Касьянова «Інтелігенція Радянської України 1920-х — 1930-х років: соціальний портрет та історична доля» [2]. Новим є те, що дослідник розглядає вчителів як об'єкт українізації, а саму українізацію як офіційну політику влади, що проходила в строго окреслених рамках, котра згодом, завдячуючи освітній інтелігенції, вийшла за межі рамок та переросла в справжнє національно-культурне відродження.

Цікаві аналітичні узагальнення щодо ролі та внеску педагогічної інтелігенції у справу національного відродження України здійснені в третьому розділі кандидатської дисертації М. Масненка про суспільно-політичні позиції інтелігенції України в 1921–1928 рр. (1993) [3]. Важливим етапом фахової роботи істориків у вивченні історії радянської інтелігенції став вихід фундаментальної узагальнюючої монографії «Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ століття)» (1994 р.) [4]. Значну увагу в роботі приділено аспектам вивчення місця і ролі українського учительства в освітніх процесах у 1920–1930-х рр. На нашу думку, науковці справедливо зазначають, що вирішальний вплив на результати українізації у сфері народної освіти мала робота вчителів, навіть незважаючи на всілякі утиски та репресії, спрямовані проти них владою у 1930-ті рр.

Чимало цікавих, науково достовірних положень, які неупереджено аналізують розвиток шкільництва, освіти, сприяють виявленню місця і ролі педагогічної інтелігенції в суспільстві, культурно-освітніх зрушеннях 1920–1930-х рр., містяться в історико-педагогічних працях, що вийшли протягом 1990-х років. Як вірно зауважує Н. Дем'яненко: «історико-педагогічні дослідження передусім детермінуються потребами сучасності, ними висувуються найактуальніші історичні проблеми» [5, с. 3]. У концептуальному плані вчені історико-педагогічних наук зробили вагомий внесок у переоцінку деяких положень радянської педагогіки, зокрема у ставленні до вчительської професії, її головного призначення в суспільстві. Новий зміст був вкладений в поняття «вчитель», що значною мірою вплинуло на теоретико-методологічні підходи історичної науки. Також провідними вченими-педагогами були переглянуті концептуальні засади радянської освіти та на їх основі сформульовані сучасні, які передусім базуються на загальнолюдському та національному підході [1].

Оригінальні думки щодо цінностей в історичному розвитку школи в Україні опубліковано в науково-історичному збірнику за редакцією О. Сухомлинської, який вийшов у 1997 р. Визначаючи основні пріоритети в системі цінностей радянського шкільництва у 1920-ті рр., дослідниця переконливо доводить, що найважливішими у той непростий час були національні та

загальнолюдські, «цінності вільного виховання і трудової школи західноєвропейського та американського зразків, продовжували відстоювати українські педагоги» [6, с. 25]. Вченими-педагогами були запропоновані змістовні поради щодо подолання радянського стереотипу про роль учителя в суспільстві, школі, навчанні, вихованні молодого покоління. У новітніх інтерпретаціях «вчитель постає вже не як об'єкт партійного виховання, а передусім як суб'єкт педагогічної практики, який має працювати на перспективу, а його діяльність повинна здійснюватися на засадах творчості» [7, с. 172]. Науковці довели, що «покликання вчителя формувати через школу зрілу особистість-громадянина, духовна сфера якої включає систему цінностей до якої входять: моральні, громадянські, світоглядні, екологічні, естетичні, інтелектуальні, валеологічні тощо» [8, с. 21].

Набуттям сучасної історіографії став друк наукової та навчальної літератури з історії українського шкільництва, освіти, педагогічних кадрів 1920–1930-х рр. Науковий інтерес викликає не лише новий різноманітний матеріал про професійні успіхи старого учительства в справі українізації шкільництва, але й наведені факти, які проливають світло на трагічні сторінки нашої історії, пов'язані з утвердження тоталітаризму в галузі освіти.

Важливим історіографічним надбанням став перший в незалежній Україні навчальний посібник «Нариси історії українського шкільництва (1905–1933)» за редакцією О. Сухомлинської (1996) [9]. Увагу привертає розділ, присвячений періоду українізації шкільництва, у якому на основі маловідомих фактів показано позитивні зрушення в системі народної освіти, діяльність учительських організацій у напрямку розв'язання національного питання в шкільництві, подано історико-біографічні нариси про кращих представників української педагогічної думки досліджуваного періоду. На наше переконання, це одна із кращих та всеохоплюючих праць з історії становлення радянського шкільництва, вчительства в Україні.

Досліджувану проблему порушено в узагальнюючій праці дослідника П. Дроб'язка, який доповнив знання про участь вчителів у перебудові національно-виховної роботи в школах України впродовж 1920-х рр. та дав оцінку кращим методикам навчання, які застосовувалися учителями в школі (лабораторні

екскурсії, робота на пришкільній ділянці і так званій Дальтон-план, або лабораторний план, запозичений у США) [10]. Новизною відзначається методичний посібник дослідників В. Живодьора, А. Соруєвої, М. Рисіної (1998), зокрема наведеними історико-педагогічними характеристиками найважливіших етапів розвитку освіти та виховання учнів в Україні та висвітленими біографіями і науковим доробком видатних українських педагогів [11, с. 114].

Безумовним досягненням сучасної історіографії у вивченні історії професійної діяльності вчительства періоду 1920–1930-х рр. можна назвати наполегливу науково-пошукову роботу дослідника І. Кліцакова, результатом якої стала солідна монографія «Педагогічні кадри України (1917–1937 рр.)» (1997) [12]. Саме в праці цього автора вперше педагоги УСРР виступають як предмет спеціального дослідження. Додає ваги монографії і той факт, що вона написана переважно на основі вперше виявлених документів, що проливають світло на процес формування педагогічних кадрів України. Дослідник з новітніх наукових позицій розкриває форми і методи підготовки і перепідготовки учительських кадрів, підходи радянської влади до українського учительства. Важливо і те, що чимало матеріалу в дослідженні присвячено трудовій діяльності та участі широких кіл учительства в українізації шкільної системи, а також волюнтаризму та сваволі влади щодо педагогів. Цікавим історико-педагогічним виданням можна вважати і книгу Н. Дем'яненко «Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX — перша третина XX ст.)» (1998), у якій на основі архівних матеріалів, значну частину яких вперше упроваджено в науковий обіг, здійснений ретроспективний логіко-системний аналіз теорії і практики загальнопедагогічної підготовки українського вчителя у 1920–1930-х рр. [5].

Вагомі здобутки у вивченні цього питання були здійснені дослідниками після 2000 р. Якщо 90-ті рр. XX ст. можна охарактеризувати як період переосмислення радянської теоретичної спадщини щодо місця і ролі вчительства в українізаційних процесах, навчально-виховному процесі, то перше десятиріччя XXI ст. окреслюється нами як важливий період ґрунтового вивчення окремих напрямків та періодів діяльності вчительства у вказаних хронологічних рамках. Помітною особливістю праць

цього періоду є їх інтеграція з науковими досягненнями за кордоном. Актуальними стають міжгалузеві вивчення. Тому більш широко аналізується професійна діяльність вчителів періоду 1920–1930-х рр. з позицій історико-педагогічної парадигми.

Важливий внесок у розвиток та актуалізацію багатьох питань, пов'язаних з професійною роботою вчительства (навчально-виховною, методичною, організаційною) та позашкільною (громадською, агітаційно-пропагандистською), зроблено українськими істориками. Окремим напрямком дослідження стали праці, присвячені системним репресіям проти освітян, які застосовувала радянська влада у 1930-х рр. Результатом роботи дослідників у цій галузі стало написання численних наукових робіт: статей, колективних та авторських монографій, узагальнюючих праць, кандидатських та докторських дисертаційних досліджень із різних напрямків та часових меж. Серед праць, які відтворюють реальний процес — роботу репресивно-каральних органів тоталітарної влади проти освітян у 1930-ті рр., — важливе місце посідають дослідження І. Бриноша та Е. Петровського, В. Марочка тощо [13; 14]. На особливу увагу заслуговує монографія В. Марочка та Г. Хіллінга «Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941)» (2003 р.). Цінність цієї праці полягає в тому, що авторам вдалося поєднати історико-соціологічний та персоніфікований підходи до аналізу великої кількості архівно-кримінальних справ, періодичної преси 1930-х рр. та виявити поіменно репресованих учителів в Україні [14].

Свідченням посиленого зацікавлення істориків проблемами вчителів 1920–1930-х рр. стали наукові дослідження у вигляді статей, кандидатських та докторських дисертацій із різних напрямків функціонування загальноосвітньої школи, професійної діяльності учителів, які показали і регіональні особливості участі педагогів в українізаційних процесах, при цьому до наукового аналізу залучалася інформація регіональних архівів України [15–18].

Інформаційне та методологічне значення у вивченні професійних здобутків учительської інтелігенції періоду 1920–1930-х рр. несуть в собі узагальнюючі посібники та підручники, курси лекцій з історії української школи та педагогіки для вищої школи. Так, протягом 2002–2010 рр. київськими

та регіональними дослідниками, викладачами вищої педагогічної школи, науковими співробітниками Національної академії педагогічних наук України було опубліковано більше десятка праць, у зміст яких було включено розділи про культурно-освітні зрушення, які відбувалися у роки становлення радянського тоталітаризму. У цих дослідженнях називаються імена та аналізується наукова спадщина видатних учителів тієї епохи, які своєю творчою подвижницькою працею сприяли розвою національної ідеї в шкільництві, розробляючи нові методичні курси українознавчого та краєзнавчого характеру, сприяли вихованню школярів у дусі поваги до рідного краю та своєї батьківщини. Плідно вивчають проблеми школи, вчительства, створюючи відповідні навчальні посібники, М. Левківський, О. Микитюк (Харків), Н. Волков, А. Шевченко (Донецьк), Н. Белкін, Є. Коваленко, Н. Яковець (Ніжин), Л. Артемов, П. Лузан, О. Васюк (Київ).

Окремо виділимо посібник О. Любара, М. Стельмаховича, Д. Федоренка «Історія української школи і педагогіки» (2006) та І. Зайченка «Історія педагогіки»: у двох книгах» (2010) під грифом Міністерства освіти як посібник, що адресований студентам, викладачам, аспірантам [19; 20]. Їхня визначальна риса в тому, що автори в історичному контексті простежують розвиток школи та педагогічних технологій, якими керувалися у своїй професійній діяльності народні вчителі у 1920–1930-ті рр.

Велику роль у розв'язанні багатьох важливих аспектів теми дослідження відіграли наукові здобутки педагогів у вигляді фахових статей, кандидатських та докторських дисертацій. Пріоритетним напрямком історико-педагогічних досліджень цього періоду є історія становлення та розвитку загальноосвітньої школи 1920–1930-х рр., який збагатив та поглибив знання про різносторонню роботу вчителів: інноваційну, предметну, навчально-виховну, шкільну та позашкільну [21]. На особливу увагу заслуговує докторська дисертація Л. Березівської «Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті» (2009) [22]. Дослідниця вперше обґрунтувала логіко-структурну модель аналізу шкільних реформ, яка включає взаємопов'язані наукові складові (причини, принципи, напрями, хід, результати і наслідки, досвід шкільних реформ). Вона також розробила з урахуванням сус-

пільно-політичних, економічних та педагогічних детермінант періодизацію реформування шкільної освіти в Україні. Так, за Л. Березівською, 1919–1930 рр. це період національного радянського реформування школи в УСРР; 1930–1991 рр. період внутрішнього системного реформування загальноосвітньої школи в УРСР в умовах авторитарного суспільства. Дослідниця справедливо стверджує, що національну складову реформування шкільної освіти у 1930-ті рр. радянсько-партійний уряд ігнорував (прихована русифікація змісту шкільної освіти, сприяння обов'язковому вивченню українськими учнями російської мови, фальсифікація курсів історії, географії, запровадження інтернаціонального радянського виховання), за винятком 1920-х років — широкомасштабної українізації, розвитку рідномовної освіти та освіти національних меншин [22, с. 4]. Нову інформацію про різноспрямованість професійних здобутків учителів у школі 1920–1930-х рр. подано дослідниками протягом 2009–2013 рр. Тематику цих досліджень можуть охарактеризувати історико-педагогічні та історичні праці, які охоплюють різні напрями у педагогічній діяльності вчителів тих років [23; 24].

Таким чином, у сучасній вітчизняній історіографії «старе вчительство» виступає вже не як «прошарок та об'єкт впливу влади», позбавлений будь-яких проявів внутрішньої динаміки, а як найбільш численна та повноцінна за соціальним статусом група працівників народної освіти, яка виконувала роль джерела знань і компетенції, повноважного представника між різними поколіннями, класами, етносами і сегментами культури. Безумовним досягненням вітчизняної історіографії став випуск низки праць з історії національного шкільництва, педагогіки та перша узагальнююча праця з історії педагогічних кадрів 1917–1937 рр., які значно збагатили знання про професійні здобутки учительства в період українізації і стали вагомим історіографічним фактом на сучасному етапі.

Велику роль у розв'язанні багатьох ключових питань у цій сфері відіграли історико-педагогічні праці. У концептуальному плані вчені-педагоги здійснили переоцінку деяких положень радянської педагогіки, зокрема у ставленні до вчительської професії, її головного призначення в суспільстві. Вчені-педагоги довели, що покликання вчителя — формувати через школу зрі-

лу особистість-громадянина, духовна сфера якої включає систему моральних, громадянських, світоглядних, екологічних, естетичних, інтелектуальних, валеологічних цінностей. Вони з нових світоглядних та методологічних позицій проаналізували цінності, які пропагували українські вчителі в 1920-х рр., та визначили їх реальний внесок у формування теоретичних основ національного шкільництва.

Водночас, на нашу думку, недостатню увагу з боку дослідників отримали такі теми: роль та участь вчителів у різних проградянських агітаціях та кампаніях, які сприяли радянзації та пролетаризації освіти, культури, що врешті-решт і звело нанівець усі надбання українізації в шкільництві. Ці та низка інших питань є досить актуальними нині і потребують суттєвого розширення та доповнень з позицій історико-педагогічної науки.

Література та джерела

1. Зязюн І. Освіта і вчитель у контексті українського державотворення / І. Зязюн // Педагогіка, психологія професійної освіти. — 1999. — № 1. — С. 20–25.
2. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 20–30-х років: соціальний портрет та історична доля / Г. В. Касьянов. — К. : Глобус. Вік; Едмонтон: Канадський інститут українських студій Альбертського університету, 1992. — 175 с.
3. Масненко М. М. Суспільно-політичні позиції інтелігенції України в 1921–1928 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / М. М. Масненко. — К., 1993. — 16 с.
4. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.) : у 3 книгах / [за ред. Ю. О. Курносова]. — К., 1994. — Кн. II. — 172 с.
5. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX — перша третина ХХ ст.) : монографія / Н. М. Дем'яненко. — К. : ІЗМН, 1998. — 328 с.
6. Сухомлинська О. В. Цінності в історичному розвитку школи в Україні / О. В. Сухомлинська // Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / за ред. О. В. Сухомлинської. — К., 1997. — С. 18–25.
7. Васянович Г. Морально-педагогічна відповідальність педагога (прогностичний аспект) / Г. Васянович // Педагогіка, психологія професійної освіти. — 1998. — № 3. — С. 172–177.
8. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М. Й. Боришевський // Цінності освіти і виховання : науково-історичний збірник / за ред. О. В. Сухомлинської. — К., 1997. — С. 21–25.
9. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933) : навчальний посібник. — К., 1996. — 304 с.
10. Дроб'язок П. Українська національна школа: витоки і сучасність / П. Дроб'язок. — К. : Академія, 1997. — 181 с.
11. Живодьор В. Ф. З історії національного шкільництва : навчально-методичний посібник / В. Ф. Живодьор, А. А. Соруєва, М. Ф. Рисіна. — К., 1998. — 143 с.
12. Кліцаков І. О. Педагогічні кадри України (1917–1937 рр.) / І. О. Кліцаков. — Донецьк, 1997. — 310 с.
13. Бринош І. Віль минулого: нариси з історії репресій 1930-х років серед освітян Одеської області (Іванівський район) / І. Бринош, Е. Петровський ; ред. кол.: Л. В. Ковальчук та ін. — Одеса : СМІЛ, 2006. — 224 с.
14. Марочко В. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929–1941) / В. Марочко, Г. Хіллінг. — К. : Наук. світ, 2003. — 302 с.
15. Богінська І. В. Педагогічні кадри Донбасу і політика українізації (1920–1930-ті роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / І. В. Богінська. — Донецьк, 2001. — 22 с.
16. Борисов В. Л. Становлення та розвиток загальноосвітньої школи в Україні 1920–1933 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. Л. Борисов. — Дніпропетровськ, 2003. — 24 с.
17. Бачинський Д. В. Інтелігенція Української СРР в українізаційних процесах 20-х — початку 30-х років ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Д. В. Бачинський. — Чернівці, 2004. — 18 с.
18. Чорна Л. М. Культурне життя і освіта національних меншин міста у 1920-х — 30-х роках : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л. М. Чорна. — К., 2010. — 18 с.
19. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. — К. : Знання, 2006. — 447 с.
20. Зайченко І. В. Історія педагогіки : у двох книгах. Книга II: Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. В. Зайченко. — К. : Видавничий дім «Слово», 2010. — 103 с.
21. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ столітті : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / О. В. Попова. — Х., 2001. — 32 с.
22. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : автореф. дис. ... докт. іст. наук : 13.00.01 / Л. Д. Березівська. — К., 2009. — 47 с.
23. Багно Ю. М. Соціально-культурні компоненти навчально-виховного процесу сільської початкової школи в Україні (20 — початок 30-х рр. ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ю. М. Багно. — Житомир, 2009. — 22 с.

24. Кір'янова О. Л. Науково-педагогічна і вчительська інтелігенція радянської України в умовах культурно-освітніх перетворень 20–30-х рр. XX ст.: історіографія : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / О. Л. Кір'янова. — Переяслав-Хмельницький, 2013. — 21 с.

REFERENCES

1. ZIAZIUN, I. (1999) *Osvita i vchytel u konteksti ukraïnskoho derzhavotvorennia — Education and teacher in the context of the Ukrainian state. — Pedagogika, psykholohiia profesiinoi osvity — Pedagogy, Psychology of Professional Education.* № 1. P. 20–25. (in Ukrainian).
2. KASIANOV, H. V. (1992) *Ukrainska intelihentsiia 20–30-kh rokiv: sotsialnyi portret ta istorychna dolia — Ukrainian intelligentsia 20–30 years: a portrait of social and Historical destiny.* Hlobus. Vik; Edmonton.: Canadian Institute of Ukrainian Studio of Alberta University. Kyiv: (in Ukrainian).
3. MASNENKO, M. M. (1993) *Suspilno-politychni pozytsii intelihentsii Ukrainy v 1921–1928 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. — Socio-political position of intellectuals Ukraine in 1921–1928 years.* Kyiv: (in Ukrainian).
4. KURNOSOV, Iu.O. (1994) *Narysy istorii ukrainskoi intelihentsii (persha polovyna XX st.). U 3-kh knyhakh. Kn.II. — Essays on the History of the Ukrainian intelligentsia (the first half of the twentieth century.). In 3 books. Kn.II.* Kyiv: (in Ukrainian).
5. DEM'IANENKO, N. M. (1998) *Zahalnopedagogichna pidhotovka vchytelia v Ukraini (XIX — persha tretyna XX st.): Monografiia. — The general teacher training in Ukraine (XIX — the first third of the twentieth century.).* Kyiv: (in Ukrainian).
6. SUKHOMLYNSKA, O. V. (1997) *Tsinnosti v istorychnomu rozvytku shkoly v Ukraini — Values in the historical development of schools in Ukraine. Tsinnosti osvity i vykhovannia. — Values in education and training. Naukovo-metodychnyi zbirnyk — Methodical collection.* P. 18–25. Kyiv: (in Ukrainian).
7. VASIANOVYCH, H. (1998) *Moralno-pedahohichna vidpovidalnist pedahoha (prohnostychnyi aspekt). — The moral and educational responsibility of the teacher (prognostic aspect). Pedagogika, psykholohiia profesiinoi osvity. — Pedagogy Psychology of Professional Education.* № 3. p. 172–177. (in Ukrainian).
8. BORYSHEVSKYI, M. I. (1997) *Dukhovni tsinnosti yak determinanta hromadianskoho vykhovannia osobystosti. — Spiritual values as a determinant of civic education of the individual. Tsinnosti osvity i vykhovannia — Values of education and training. Naukovo-istorychnyi zbirnyk — Scientific and Historical Collection.* P. 21–25. Kyiv: (in Ukrainian).
9. *Narysy istorii ukrainskoho shkylnytstva (1905–1933): navchalnyi posibnyk. (1996). — Essays on the history of Ukrainian education (1905–1933): Training manuals.* Kyiv: (in Ukrainian).
10. DROB'IAZOK, P. (1997) *Ukrainska natsionalna shkola: vytoky i suchasnist. — Ukrainian national school: the origins and the present.* Kyiv: Akademy, (in Ukrainian).
11. ZHYVODOR, V. F. (1998) *Z istorii natsionalnoho shkylnytstva: navchalno-metodychnyi posibnyk — History of the national school system: Training handbook.* Kyiv: (in Ukrainian).
12. KLITSAKOV, I. O. (1997) *Pedahohichni kadry Ukrainy (1917–1937 rr.) — Teaching staff of Ukraine (1917–1937).* Donetsk: (in Ukrainian).
13. BRYNOSH, I. (2006) *Bil mynuloho: narysy z istorii represii 1930-kh rokiv sered osvitian Odeskoi oblasti (Ivankivskiy raion) — Pain of the Past: Essays on the history of repression of the 1930s among educators of Odessa region (Ivankov district).* Odesa: SMYL, (in Ukrainian).
14. MAROCHKO, V. (2003) *Represovani pedahohy Ukrainy: zhertvy politychnoho teroru (1929–1941) — Repressed teachers of Ukraine: victims of political terror (1929–1941).* Kyiv: Nauk. svit, (in Ukrainian).
15. BOHINSKA, I. V. (2001) *Pedahohichni kadry Donbasu i polityka ukrainizatsii (1920–30-ti roky): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. — Teaching staff of Donbass and politics of Ukrainization (1920–30 years).* Donetsk: (in Ukrainian).
16. BORYSOV, V. L. (2003) *Stanovlennia ta rozvytok zahalnoosvitnoi shkoly v Ukraini 1920–1933 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. — The establishment and development of a secondary school in Ukraine 1920–1933.* Dnipropetrovsk: (in Ukrainian).
17. BACHYNSKYI, D. V. (2004) *Intelihentsiia Ukrainskoi CRR v ukrainizatsiinykh protsesakh 20-kh — pochatku 30-kh rokiv XX st.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. — Intellectuals of Ukrainian SSR in the processes of ukrainization 1920–1930.* Chernivtsi: (in Ukrainian).
18. CHORNA, L. M. (2010) *Kulturne zhyttia i osvita natsionalnykh menshyn mista u 1920-kh — 30-kh rokakh: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. — Culture and education of national minorities of the city in the 1920–1930.* Kyiv: (in Ukrainian).
19. LIUBAR, O. O. (2006) *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: Navch. Posibnyk. — History of Ukrainian schools and Pedagogy: Textbook.* Kyiv: Znannia, (in Ukrainian).
20. ZAICHENKO, I. V. (2010) *Istoriia pedahohiky. U dvokh knyhakh. Knyha II. Shkola, osvita i pedahohichna dumka v Ukraini. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv — History of Education. In two books. Book II School, education and pedagogical thought in Ukraine. Textbook for university students. — Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», (in Ukrainian).*
21. POPOVA, O. V. (2001) *Rozvytok innovatsiinykh protsesiv u sere-dnikh zahalnoosvitnikh navchalno-vykhovnykh zakladakh Ukrainy v XX stolitti: avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.01. — The development of innovative processes in secondary educational institutions of Ukraine in the XX th century.* Kharkiv: (in Ukrainian).

22. BEREZIVSKA, L. D. (2009) *Orhanizatsiino-pedahohichni zasady reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti: avtoref. dys. ... dokt. ist. nauk: 13.00.01. — Organizational-pedagogical principles of school reform in Ukraine in the XX th century*. Kyiv: (in Ukrainian).
23. ВАГНО, І.М. (2009) *Sotsialno-kulturni komponenty navchalno-vykhovnoho protsesu silskoi pochatkovoi shkoly v Ukraini (20 — pochatok 30-kh rr. XX th stolittia): avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Socio-cultural components of the educational process of rural primary school in Ukraine (20 — early 30 XX th century)* — Zhytomyr: (in Ukrainian).
24. KIRYANOVA O. L. (2013) *Naukovo-pedahohichna i vchytelska inteli-hentsiia radianskoï Ukrainy v umovakh kulturno-osvitnikh peretvoren 20–30-kh rr. XX st.: istoriografii: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.06. — Scientific-pedagogical and teachers intellectuals of soviet Ukraine under conditions of cultural-educational transformation of the 20–30-th years of the XX th century: historiography*. Pereyaslav-Khmelnitsky: (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 7 квітня 2016 р.

УДК 069(1-21):94(477.87)«1945/1989»

В. В. Палинчак-Кутузова

**ІДЕОЛОГІЯ В МУЗЕЇ: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ)
ЧАСТИНА І. МУЗЕЙ ЯК ЗБРОЯ РАДЯНСЬКОЇ
ПРОПАГАНДИ (1945–1989 рр.)**

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000, Україна

Палинчак-Кутузова Василина Василівна, аспірантка кафедри історії України, старший науковий співробітник відділу історії Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького, e-mail: am-sher@meta.ua

АНОТАЦІЯ

За часів СРСР музей виступав одним із елементів пропагандистської машини. У зв'язку з тим, що зараз триває процес декомунізації, важливим є розуміння того, який слід залишив по собі тоталітаризм у музеях та у житті кількох поколінь нашого суспільства. Провідним завданням є розробка такої концепції, яка б дозволяла

висвітлювати події радянського часу без зайвої ідеологізації як складової нашої історії. У представленій статті досліджено роботу радянської ідеологічно-пропагандистської машини на прикладі Закарпатського краєзнавчого музею. Визначено напрями та складові пропаганди у музеї, розглянуто методи, які використовувалися з цією метою. На прикладі тогочасних газетних публікацій, архівних документів та спогадів музейних співробітників продемонстровано, як змінювалися експозиції та які тенденції переважали, які періоди історії були пріоритетними для демонстрації у залах музею. Окрім того, показано висвітлення в експозиціях історії краю, зважаючи на тогочасні тенденції музейного будівництва. У тому числі також проаналізовано досвід тих років з метою уникнення подібних помилок у майбутньому. Авторкою охарактеризовано також важливість подальших студій у даному напрямку для глибшого розкриття теми.

Ключові слова: музей; радянська ідеологія; партія; пропаганда; експозиція; лекція.

В. В. Палинчак-Кутузова

**ІДЕОЛОГІЯ В МУЗЕЇ: ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ,
БУДУЩЕЕ (НА ПРИМЕРЕ ЗАКАРПАТСЬКОГО
КРАЄВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ)
ЧАСТЬ І. МУЗЕЙ КАК ОРУЖИЕ СОВЕТСКОЙ
ПРОПАГАНДЫ (1945–1989 гг.)**

ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»,
пл. Народная, 3, г. Ужгород, 88000, Украина

Палинчак-Кутузова Василина Васильевна, аспірантка кафедри історії України, старший науковий співробітник відділу історії Закарпатського обласного краєведческого музею ім. Т. Легоцького, e-mail: am-sher@meta.ua

АННОТАЦИЯ

В связи с тем, что сейчас идет процесс декоммунизации, важно понимание того, какой след оставил по себе тоталитаризм в музеях и в жизни нескольких поколений нашего общества. Во времена СССР музей выступал одним из элементов пропагандистской машины. Ведущей задачей сейчас является разработка такой концепции, которая бы позволяла освещать события советского времени без лишней идеологизации как составляющей нашей истории. В представленной статье исследована работа советской идеолого-пропагандистской машины на примере Закарпатского краеведческого музея. Определены направления и составляющие пропаганды